

ქალი ტრადიციულ სამედიცინო კულტურაში (მეანოზის ხალხური ტრადიციები იმერეთში)¹

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დასტურდება დაავადებათა მკურნალობის ყოფითი და პროფესიული დონე. ასეა იმერეთშიც, მსუბუქი ჭრილობის სამკურნალოდ მკურნალს არავინ შეაწუხებდა. გაციების, კუჭ-ნაწლავის გაღიზიანების დროსაც ექიმს იშვიათად მიმართავდნენ. იმერეთის სოფლებში თითქმის ყველამ იცოდა მრავალძარღვას, პიტნის, ფარსმანდუკის, ასკილის, თხის ქონის სამკურნალო თვისებები. იმერეთში ფართო პრაქტიკა ჰქონდათ სოფლის მეანებს - ბებიაქალებს. მშობიარე ქალს ეხმარებოდა ბებიაქალი, რომელსაც ყველა სოფელში დაფასებულ პიროვნებად მიიჩნევდნენ. იმერეთში ბებიაქალი მშობიარობამდე აკითხავდა ქალს, რჩევებს აძლევდა, დანას - რკინეულს დაუდებდა თავქვეშ, რომ დაეცვა ქალი ავი სულებისაგან. ჯანსაღი ბავშვის დაბადების სურვილით იყო განპირობებული ბევრი ის წესი თუ აკრძალვა, რომელსაც ქალი იცავდა ფეხმძიმობის დროს, ფეხმძიმე ქალს ფიზიკურ დატვირთვას არიდებდნენ, განსაკუთრებით უვლიდნენ, საქმეს უიოლებდნენ, უარს არაფერზე ეუბნებოდნენ, ცოცხს გრძელტარიანს შეუკონავენ ხოლმე, რომ წელში მოხრით არ შეწუხებულიყო, მაგრამ მას ინტერნსიურად უნდა ემოდრავა, რადგან ითვლებოდა, რომ მოძრაობა ადვილ მშობიარობას უწყობდა ხელს, ორსული ქალი გარკვეულ დიეტას იცავდა.

როგორც საქართველოს სხვა რეგიონებში, იმერეთშიც მოსახლეობას სწამდა, რომ ორსულ ქალს ყველაზე მეტად ეტანებოდა

¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული გრანტის - „საზოგადოება, მკურნალი, პაციენტი: ტრადიციული სამედიცინო სისტემის სოციოკულტურული ასპექტები და თანამედროვეობა“ (FR-19-7786) ფარგლებში.

ავი სულები, მას ეკრძალებოდა წყაროზე წასვლა, განსაკუთრებით სალამოს. თუ ქალს“ წელი სუსტი“ ჰქონდა, ხშირად ეშლებოდა მუცელი ან თუ საერთოდ არ ფეხმძიმდებოდა, მაშინ შეულოცავდნენ:

ანი დადგა, ბანი დადგა, დღე დადგა,
მთვარე დადგა, ნაძრავი დადგა,
უძრავი დადგა,
მოტეხილი დადგა, მონყვეტილი დადგა,
ვინც ეს წყალი დალიოს,
იმის მუცელში დადგეს.

შელოცვის დროს შემლოცველი ფეხმძიმე ქალს მუცელზე ხელს უსვამდა, შენალოც წყალს დააღვინებდა, თუ ქალი არ ფეხმძიმდებოდა, მას მუცელზე გიშრის მძივს შეაბამდნენ ხოლმე (ბურღული 1997, 33).

ბებიაქალი მშობიარეს უფრთხილდებოდა, იცავდა გაციები-საგან, თბილ აგურს ან კეცს დაუდებდა ფეხებში. ფუჩჩის «ნალობიარის» დაფენაში ეხმარებოდა მშობიარის პატრონს, ზოგჯერ თვითონ ბებიაქალს მოჰქონდა შელოცვილი ლეიბი, დააფენდა მინაზე და ქალს ისე ამშობიარებდა. იმერეთში, უმრავლეს შემთხვევაში, ქალი ბუხრის წინ დაფენილ თივაზე ან ფუჩჩზე მშობიარობდა. მოძიებული ეთნოგრაფიული მასალა ადასტურებს, რომ მინაზე ან ჩალაზე მშობიარობა გავრცელებული იყო მთელ საქართველოში და არა მარტო დაბალ სოციალურ ფენებში, არამედ არისტოკრატიულ წრეებშიც, რის საბუთად მიჩნეულია ვახტანგ ბატონიშვილის შემდეგი ცნობა: «რა ჟამს განთავისუფლდეს ქალი იგი და იშვას ყრმა... დღესა მესამესა ჟამსა ბინდისასა შეაწყვენენ ქალს ტახტსა ზედა»... (ბატონიშვილი ვახტანგ 1914, 18-191). მშობიარობას ბებიაქალის გარდა ესწრებოდნენ მეზობლის გამოცდილი ქალებიც, რომლებიც საჭიროების შემთხვევაში ეხმარებოდნენ მას. იმერეთში მათ «დამსწრე ქალებს» ეძახდნენ. იმერეთში გაძნელებული მშობიარობის დროს მიმართავდნენ მაგიურ რიტუალებს. მოჰყავდათ ქალი ან ისეთი კაცი, რომელსაც

გველ-ბაყაყი ჰყავდა ერთმანეთისაგან დაშორებული, მას სამჯერ უნდა გადაებიჯებინა მშობიარესათვის და თან ეთქვა: «გველ-ბაყაყი გამიშვია, დედა-შვილი დაშორდით». როცა ქალი მშობიარობდა, ოჯახში საქონელს აუშვებდნენ. დაბმულს არაფერს დატოვებდნენ - «მშობიარობა გაადვილდებაო». იმერეთში ბავშვის დაბადებისთანავე პირველად ჭიპისთვის უნდა მიეხედათ. ბავშვს ჭიპს აჭრიდა ბებიაქალი. საყურადღებოა, რომ ახლადდაბადებულ ვაჟსა და გოგოს სხვადასხვა იარაღით ჭრიდნენ ჭიპს, ახალშობილს ბებიაქალი უვლიდა. იმერეთის თითქმის ყველა სოფელში იყო გამოცდილი მეანი, მათ სახელებსა და გვარებს დღესაც მონივნებით მოიხსენიებს ხალხი. ისინი მკურნალობდნენ ზოგიერთ გინეკოლოგიურ დაავადებასაც, ცდილობდნენ უნაყოფობის განკურნებას და ზოგ შემთხვევაში სასურველ შედეგსაც აღწევდნენ. გამოცდილი ბებიაქალი რომელიც ქალს ამშობიარებდა, ეხმარებოდა მელოგინეს მშობიარობის შემდეგაც სულ ცოტა ერთი კვირის მანძილზე უფრო ხშირად კი მთელი ორმოცი დღე, ლოგინობის პერიოდის დროსაც. უმეტესწილად პირველი მშობიარობის შემდეგ, ეს ერთი მხრივ, თავად ახალშობილის ზრუნვით იყო განპირობებული, მეორე მხრივ დედის ნერვული სისტემის სიმშვიდეს უწყობდა ხელს და მას ფიზიკური გადატვირთვისაგან იცავდა. ამავე დროს იგი უზრუნველყოფდა ახალბედა დედის გათვითცნობიერებას ბავშვის მოვლაში.

ხალხურ მკურნალთა მრავალფეროვნება ვლინდება უფრო ვინრო სპეციალიზაციაში, არიან მკურნალები, რომლებიც არა მხოლოდ ქირურგიაში ან თერაპიაში არიან დახელოვნებულნი, არამედ კანის დაავადებების მკურნალობაში, შელოცვებში თუ სხვა. ხშირად გვხვდებიან მკურნალი ქალები რომლებიც მხოლოდ ერთ დაავადებას მკურნალობენ, რა მდგომარეობაა მეანობაში? ამ სფეროშიც გარკვეულ ნაირსახეობას აქვს ადგილი. აქ გვხვდებიან სხვადასხვა სახის მკურნალები, პირველ რიგში, როგორც ზემოთ ვთქვით, მკურნალთა კატეგორიას ეკუთვნიან ადგილობრივი მეანები - ბებიაქალები, რომლებიც მიკროპედიატრის ფუნქციას

ასრულებდნენ, როგორც იმერეთში, ისე საქართველოს სხვა რეგიონებში, მათ სულ ცოტა ორმოცი დღის მანძილზე ევალებოდათ ბავშვის მოვლა, მასზე მზრუნველობა, ახალშობილის დედასთან ერთად ბებიაქალი იცავდა ბავშვის ჰიგიენის ტრადიციულ წესებს, მის ფუნქციას ნარმოადგენდა ბავშვის ავადმყოფობის შემთხვევაში დიაგნოზის დასმა და მკურნალობა (მინდაძე 1997, 45). ბავშვის ჭირვეულობის დროს ისინი არკვევდნენ, რით იყო ბავშვი შენუხებული. თუ მაღალი სიცხე ჰქონდა, არკვევდნენ დაავადების მიზეზებს და ტრადიციული წესებით მკურნალობდნენ. აკონტროლებდნენ როგორც ბავშვის, ისე დედის კვებას. თითქმის ყველა ბებიაქალმა იცოდა შელოცვა. შელოცვა ხშირად პროფილაქტიკის ხასიათს ატარებდა. ისინი ჩვილს თითქმის ყოველ საღამოს პროფილაქტიკის მიზნით ულოცავდნენ შეშინების, ავი თვალის, უჟმურისაგან დასაცავად, ბებიაქალი ახალბედა დედას ასწავლიდა როდის და როგორ დაებანა ბავშვი და სხვ. ისინი კარგად ცნობდნენ სამკურნალო მცენარეებს, იცოდნენ, როდის რომელი მცენარე მოეკრიფათ, რომელი როდის გამოეყენებინათ. იმერეთში ბებიაქალები არა მარტო მიკროპედიატურიაში იყვნენ დახელოვნებული, არამედ ისინი კარგად ითავსებდნენ „მომბოდიშებლის“ ფუნქციასაც. მომბოდიშებლებს საქართველოში უწოდებდნენ სპეციალურად შერჩეულ ქალებს, რომელთაც ბატონების (ბავშვთა ინფექციური დაავადებების) დროს განსაკუთრებით კი, ბატონების კრიზისულ პერიოდში, ბავშვის დამშვიდებისა და მდგომარეობიდან გამოყვანის ფუნქცია ეკისრებოდათ, შესაძლებელია მათ ფსიქოთერაპევტებიც კი ვუწოდოთ. რადგან როგორც წესი ისინი გამორჩეული პირები იყვნენ. გამოირჩეოდნენ სათნოებით სიკეთითა და სიმშვიდით.სოფ. მაგ., კვალითში ბებიაქალი, გამოირჩეოდა ახალშობლზე ზრუნვით, იავნანით აძინებდა მას. ამის გამო მოსახლეობამ მომბოდიშებლობაც სთხოვა. იგი დღესაც სიამოვნებით ასრულებს თავის ფუნქციას; არის ბებიაქალიც - ახალბედა დედის დამრიგებელი და მთელ სოფელში ცნობილი მომბოდიშებელიც (ნებიერიძე 1993, 10).

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ იმერეთში, როგორც საქართველოს სხვა რეგიონებში, მკურნალი ქალები უმეტესწილად დახელოვნებულები იყვნენ სხვადასხვა სახის დაავადების (შინაგანი, კანის, ყელ-ყურ-ცხვირის და სხვ.), ზოგჯერ კი, მხოლოდ რომელიმე ერთი დაავადების მკურნალობაში. ენეოდნენ მეანობის პრაქტიკას, უვლიდნენ ავადმყოფებს, მაგიურ-რელიგიური საშუალებებით მკურნალობაც მათ მოვალეობას წარმოადგენდა. ხშირად ისინი რამდენიმე სპეციალობას ითავსებდნენ. მკურნალი ქალები იმერეთში საკმაოდ დაფასებულები იყვნენ. რა თქმა უნდა, იმ შემთხვევაში, თუ მათი მკურნალობა ეფექტური იყო. განსაკუთრებული პატივისცემით ადგილობრივი მეანები, ბები-აქალები სარგებლობდნენ. ბები-აქალები თავის საქმეში კარგად იყვნენ დახელოვნებულები. უმეტესწილად წინაპრებისგან - დედისგან, ბებულისგან იღებდნენ ცოდნას. არც თუ იშვიათად მათი სამედიცინო პრაქტიკა პროფესიულ დონეს აღწევდა. რაზედაც მეტყველებს ცოდნის მიღებისა და გადაცემის, შესწავლისა და სწავლების, მშობიარისა და ჩვილის მოვლის, საჭიროების შემთხვევაში, ქათი მკურნალობის ტრადიციული წესები და სხვ. ზოგიერთი ბები-აქალი დღესაც აგრძელებს წინაპართა საქმიანობას. იმერეთის მოსახლეობა დღესაც ხშირად სარგებლობს ხალხური სამედიცინო პრაქტიკით, რასაც პირველ რიგში ბუნებრივი საშუალებების საფუძველზე შექმნილი შინაური წამლების ეფექტურობა, ავადმყოფის მოვლის ტრადიციული წესები განაპირობებდა და აძლიერებდა მკურნალი ქალების, შემლოცველთა თუ მომბოდიშებელთა დადებითი ფსიქოთერაპიული ზემოქმედება. აღსანიშნავია აგრეთვე ის ფაქტი, რომ მოთხოვნილება ექიმისა იმერეთში საკმაოდ დიდია. ამ ბოლო ხანებში ოფიციალური სამედიცინო მომსახურება კი ნაკლებად ხელმისაწვდომი, რამაც ხელი შეუწყო ტრადიციული ხალხური მკურნალობის აღორძინებას.“

დამონშებული ლიტერატურა

ბატონიშვილი 1914 - ბატონიშვილი ვ. ისტორიები აღწერა ვახტანგის მიერ ს. კაკაბაძის გამოცემა, ტფილისი

ბურდული 1997 - ბურდული მ, ტრადიციული ქართული სამედიცინო კულტურა, თბ.

მინდაძე 1997 - მინდაძე ნ. ბავშვის დაბადებასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები ხევსურეთში, კრბ. ტრადიციული ქართული სამედიცინო კულტურა, თბ.

ნებიერიძე 1993 - ნებიერიძე ლ. იმერეთის ეთნოგრაფიული დღიურები (ხელნაწერი), პირადი არქივი

LELA NEBIERIDZE

FOLK TRADITIONS OF OBSTETRICS IN IMERETI

Experienced obstetricians were in almost all Imeretian villages, people mention their first names and surnames with reverence up to now. They cured some gynecological diseases, too. They tried to treat infertility and achieved the desirable outcome in some cases. An experienced obstetrician helped a new mother for a week at least after labor, and more often, she rendered such help for forty days. It was caused by care for a newborn, on one hand, and it contributed to a mother's nervous system quietness and protected her against excessive physical fatigue, on the other hand. At the same time it helped a new mother to learn how to care for her baby. Variety of folk healers' therapy is manifested in the narrower specialization. Some healers are skilled not only in surgery or therapy, but also in skin diseases medical treatment, spells casting, and others. There are many healers who cure one disease only, what situation is in obstetrics? Certain diversity takes place in this sphere, too.

There are healers of various kinds there, first of all, as we noted above, the healers' category includes local obstetricians - midwives who fulfill a micro-pediatrician functions, both in Imereti and other Georgian regions they used to take care for a baby for forty days, a midwife together with a newborn's mother complied with a baby traditional hygienic habits. Besides, in the case a baby was ill a midwife's functions contain also diagnosis making and medical treatment. When a baby was fretful a midwife established cause of a disease and cured him/her with traditional methods. Midwives were skilled, may be said professional nurses and in some cases, they were also micro-pediatricians. Their professionalism is verified with knowledge obtaining and delivery, learning and teaching, baby care and medical treatment remuneration established rules. They often fulfilled older children therapy functions, too. Their prestige was very high. Some of them go on fulfilling their ancestors' activity at activity at present.